

HÂKÂNÎ'NİN MEKTUPLARI DERGİSİ*

AHMED ATEŞ

İran edebiyatının en büyük ve en çok dikkate değer şairlerinden biri olan Afzal al-Din Hâkânî-i Şîrvânî (hayatı aşağı yukarı 520—595/1126—1199)¹ eserlerinde şiirleri ile olduğu kadar, nesrinden de bahseder ve bununla öğünürdü². Ancak onun mensur eserlerinden pek az şey bilinmektedir: *Tuḥfat al-İrâkayn*'inin önsözü,³ Paris, Bibliothèque Nationale'de bulunan bir *Kulliyât-i Hâkânî* nüshasında görülen 7 mektup⁴ ve *Armağân* dergisinde yayınlanmış olan 2 mektup⁵. Halbuki büyük şairin daha bir çok mensur yazıları, bilhassa mektupları bulunması gerekir, yoksa kendisi bunları şiirlerinde iftihar ile anmazdı.

Bir kaç yıl önce, tarihî kaynak olmak bakımından eski mektuplar üzerinde geniş araştırmalar yapmış olan kıymetli hocam ve dostum Mükrimin Halil Yınanç, 1933 yılında Hâkânî'nin bir mektuplar dergisini Lala İsmail Efendi Kütüphanesinde görmüş olduğundan bana bahsetmişti. Gerçekten bu kütüphanenin fihristinde⁶, 600 numarada kayıtlı olan nüsha Hâkânî'nin mektuplarından ibaret olan bir eserin yazmasıdır⁷. Ancak bu yazma, anılan kütüphanenin basılmış fihris-

* 9—16 Ağustos 1960'ta Moskova'da toplanan 25. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi'nde okunmuş olan tebliğin metnidir.

¹ Bu mühim şair için bk. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1948, V, 84—95, Ahmed Ateş tarafından yazılmış Hâkânî maddesi; bütün hâl tercümesi kaynakları ve bibliyografya orada gösterilmiştir. Bunlara burada not 3'te kaydedilen *Tuḥfat al-İrâkayn* basmasını ve şu eseri eklemek lâzımdır: *Xagani Şîrvani, seçilmiş eserleri*, tertip eden M. Sultanov, Bakû, 1956.

² Bk. meselâ Hâkânî, *Kulliyât*, Neval Kışor, t. s., s. 209, beyit 11.

³ Neşr Yahyâ Karîb, Tahran, 1333 ş.

⁴ Bk. Blochet, *Catalogue des manuscrits persanes*, Paris, 1928, III, 42 v. d., 1380 yılına doğru istinsah edilmiş bir nüsha.

⁵ Vahîd Dastgirdî, *Macalla-i Armağân*, 1310=1931, XII, s. 81 v. dd.; 1314=1935, XVI, 611 v. dd. Fakat bunların nereden alınmış olduğu mâlûm değildir.

⁶ *Hamidiye Kütüphanesinde mahfuz bulunan kütüb-i mevcûdenin defteridir*, İstanbul, 1300'ün sonunda, s. 133.

⁷ Bu nüshanın tavsifi şudur:

Lala İsmail Efendi, No. 600. Sade, yarı meşin bir cilt içinde 59 varak, 22 × 14,1 (16 × 8,3) cm. eb'adında; 25 satırlı ince kalemle yazılmış, çok olgun ve işlek nesih.

tinde, yazar adı gösterilmeden, yalnız “*Munşâ’ât*” adı ile kaydedilmiş bulunduğundan, arayıcıların gözlerinden şimdiye kadar saklanmıştır.

VIII./XIV. yüzyıla âit olan bu nüsha Hâkânî'nin 27 mektubunu ihtiva etmektedir. Bu mektupların mevsuk, yâni Hâkânî'ye âit olmasından asla şüphe edilemez. Çünkü bir çok mektupların başında bunların Hâkânî'ye âit olduğu açıkça kaydedilmiştir. Nitekim VIII. mektubun başında⁸ “خادمه حسان العجم الخاقانی”, IX. mektubun başında “...داعیه ابن النجار¹⁰”, bir başkasında⁹ “خدمة خادمه حسان العجم الخاقانی الخاقانی...”, “... الخاقانی ibâreleri vardır ki, bunlar mektupların gerçekten Hâkânî-i Şirvânî'ye âit olduklarını gösterir. Bunlardan başka Hâkânî mektup metinleti içinde de kendi adını zikretmek imkânını sık sık bulmaktadır. Meselâ bir mektubunda şöyle der:¹¹

خاقانیا کسان که طریق تومی روند   زاغند وزاغ را صفت بلبل آرزوست

“Ey Hâkânî senin yolunda gidenler kargadırlar, bununla beraber karga bülbül vasıflarını arzu ediyor”. Bir başkasında da şöyle der¹²:

ای دل خاقانی مجروح خیز   اهل بدست آردرمان طلب

“Ey Hâkânî'nin yaralı gönlü, kalk, chilini ele geçir ve derman ara!” Nihayet, biraz aşağıda mektuplardan bahsedilirken görülecektir ki, bunlar esasen Hâkânî'den başka bir kimse tarafından yazılmış ola-

rı a'da süs küfisi ile bir serlevha vardır. Mektup başları kırmızı mürekkeple. Yazı ince kırmızı çift çizgiden ibaret bir cetvel içindedir.

Nüsha sondan noksan gibi görünmektedir ve istinsah kaydı yoktur. Bundan dolayı ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Ancak yazı ve kâğıttan nüshanın VIII./XIV. asrın sonlarına âit olduğu tereddütsüzce söylenebilir. Farsça kelimelerde bir sesliden sonra gelen “d” ’lerin “z” şeklinde yazılmış olması da bunu teyit eder.

این نامه بحضورت امام مقتدی ناصرالدین ... قطب الاوتاد ... ابواسحق ابراهیم
الباکوئی ... نوشت

سر جاده معلی منصب معالی و مجلس عالی خذاوند صدر امام مطاع ...
... آن عهد چون عهد غانیات سپری شد آن عادت چون عدت مطلقات بسر
آمدت

Bu son kelime bir başkası tarafından yazılmıştır.

⁸ Yaprak 15 a.

⁹ Yaprak 16 b ve bk. 18 a (X. mektubun başlığı), 32 a (XV. mektubun başlığı).

¹⁰ XXV. mektup, yaprak 56 a.

¹¹ Yaprak 41 b.

¹² Yaprak 58 b.

maz, çünkü bunlar sırf kendisinin hayatına bağlı hâdiselerden bahseder.

Bu dergide bulunan mektupların hepsi temamiyle yeni değildir. İlk dört tanesi, sıra ile, yukarıda anılan ve Paris'te bulunan *Kulliyât* nüshasındaki dört mektubun aynıdır. Paris nüshasında bulunan öteki üç mektup hakkında, bunların burada bulunup bulunmadığı hususunda bir şey söyleyemiyorum. Çünkü E. Blochet'nin sözüne göre¹³, Bunların kimlere gönderildiği kaydedilmiş değildir; bundan başka E. Blochet bunlardan küçük de olsa, bir kaç ibareyi kataloğuna kaydetmemiştir. Bundan dolayı bu mektupların Lala İsmail Efendi nüshasındaki mektuplar ile ilgilerini tesbit edecek mütalardan mahrum bulunmaktayım. *Armağân* dergisinde yayınlanan mektuplara gelince, bunlardan biri¹⁴, burada tanıtılan dergideki VIII. mektubun aynıdır, ancak *Armağân*'da giriş kısmı mevcut değildir. Öteki mektup ise¹⁵, görünüşe göre, Lala İsmail Efendi dergisinde mevcut değildir.

Lala İsmail Efendi dergisinde bulunan mektupları kısaca tahlil etmeden önce, söylemek lâzımdır ki, bunlar Hâkânî'nin kendine has karışık ve son derecede güç üslûbu ile yazılmıştır. Bundan başka elde bulunan el yazması nüsha bir tanedir. Bu nüshanın yazısı açık ve güzel ise de, bir çok kelimelerin noktaları noksandır. Bütün bunlar metni daha ziyade anlaşılmasız bir hâle getirmektedir. Bundan dolayı burada daha açık bir hulâsa verilmesine imkân bulunamamıştır.

Lala İsmail Efendi dergisinde bulunan mektuplar şunlardır:

I. Yaprak 1 b—4 b. Abū İshâk İbrâhîm al-Bâku'î'ye yazılmış mektup. Burada Hâkânî Şîrvân'a dönüşünü, daha önce bu memlekette hükümdara kötü niyet beslemekle itham edildiğini¹⁶, Bukrâ-tiyân'dan (tabii Bagrat Gürcü sülâlesini kastediyor) 'İzz al-Davla Muhlîş al-Masîh Bâk.r K.mây.n Zâkânî (Kazvin civarındaki Zâkân şehri değil, Gürcistan'daki Zağani şehri)'nin kendisini himâye ettiğini, kötü insanların 300 "hâna" 'yi yağma etmek, 60 kişiyi öldürmek istediklerini, fakat tasavvurlarında muvaffak olamadıklarını, o zaman Şîrvân'ın daha çok perişan bir hâle düştüğünü anlatır.

¹³ Anılan eser, III, 43.

¹⁴ *Armağân*, XII, 81—84'te bulunan mektup.

¹⁵ *Armağân*, XVI, 661 v. d.'da bulunan mektup.

¹⁶ هر روز می گفتند فلان دشمن باذشاست ...

II. Yaprak 4 b—6 a. Sayf al-Dîn Şâh-i Arman Bektimür'e yazılmış bir mektup. 581/1185 yılında Şâh-i Arman olan ve 589/1193 yılında öldürülen Bektimür Ahlât "sâhibi" idi ¹⁷. Mektup bu hükümdarın Irak'tan dönüşü münasebeti ile yazılmıştır. Hâkânî de bir seyahate çıkmak istiyormuş ve Tebriz civarında bulunuyormuş; o zaman "mafhar-i Bukrâtiyân, sulţân al-naşârâ" dediği Gürcü kralından elçiler gelmiş, onları geri göndermek için bir ay bekemek lâzım gelmiş, sonra bu mektubu yazarak yollamış.

III. Yaprak 6 a—7 b. Derbend'de 'Alâ' al-Dîn Muhammad b. Ahamad al-Mustavfî al-Marvazî'ye hitâben yazılmış bir mektup olup, Hâkânî burada Şirvân'daki hâlerinden şikâyet etmektedir.

IV. Yaprak 7 b—8 a Şaraf al-Dîn Rukn al-İslâm al-Haravî'ye hitâben yazılmış bir mektup.

V. Yaprak 8 a—9 a. Şams al-Dîn Baylakânî'ye yazılmış bir mektup. "Mafhar-i Âzrbaycân" dediği bu şahsa hediye olarak elbiseler ("kisvathâ-yi muhtaşar") göndermiş, bunların kabûl edilmesini reca etmektedir.

VI. Yaprak 9 a—11 b. 'Ayn al-Davla al-Zancânî'ye gönderilmiş bir mektup. Mektubun bütün tıp ve felsefe tâbirleri ile yazılmış olmasından bu şahsın bir tabip olduğu istidlâl edilebilir. Hâkânî, Zencân'da bir kaç gün kalınca, bu şahıs kendisine hüsnü kabûl göstermiş; Hâkânî buna karşılık, teşekkür etmek için, kendisine "'attâbl" kumaştan elbise ve binek hayvanı göndermiş; bunların kabûl edilmesini reca eder.

VII. Yaprak 11 b—15 a. Hâkân-i A'zam Calâl al-Dîn'e —her hâlde Ahsitân b. Manûçihir olmalıdır— gönderilmiş bir mektup. Bu mektup, şairin hac dönüşünde, Bagdad'da yazılmış olup, hükümdarın oğlunun ölümünden dolayı kaleme alınmış bir tâziyet mektubudur. Hâkânî buradan Bayt al-Muqaddas'e (Kudüs'e) gitmek niyetinde olduğunu da kaydeder.

VIII. Yaprak 15 a—16 b. Emîr Nacm al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış bir mektup olup, felekten ve Bagdad'da Hacı Ayaz adlı bir köleden mâruz kaldığı bâzı haksız hareketlerden şikâyet eder.

IX. Yaprak 16 b—18 a. Emîr Sayf al-Dîn adında bir kumandanın Atabek-i A'zam'ın —Azerbaycan Atabeklerinden İldeñiz'in unvanı

¹⁷ Bk. İbn al-Aşîr, *al-Kâmil fi'l-târîh*, nşr. Tornberg, XI, 322, 338 ve XII, 41, 67.

olup, atabekliği (541—568/1146—1172) yanına gelmesi dolayısı ile yazılmış bir mektup. Hâkânî bu şahıs ile galiba hac yolculuğu sırasında tanışmıştır; onun yeni durumundan çok ümitlidir, Maḥmūd-i Sebüktingin gibi büyük bir devletin kurucusu olabileceğinden bahsetmektedir.

X. Yaprak 18 a—21 b. Sultân al-Naşârâ, mafḥar-i Buḳrâtiyân-i Âl-i Dâvūd dediği Bagrat âilesinden Giorgi olması gereken¹⁸ Gürcü kiralından aldığı bir mektuba cevap olmak üzere kaleme alınmış bir mektup. Hâkânî, kendi ifâdesine göre, o zamana kadar bu hükümdara bir şey yazmamış ise de, gittiği her yerde bulunan hükümdarlara ondan bahsederek, onu öğmü; bu mektubu yazdığı sırada kiral Şirvân civarında imiş ve bu memleketin merkezi olan Şamâhî'ye gidecekmış; kendisi onun Şirvân-şâh ile bir taht üzerinde oturmasından da yazılarında bahsetmiş ve bunları her tarafa yaymış; işte bu sırada bu Gürcü kiralından bir mektup almış, her hangi bir sebeple Şirvân'dan ayrı bulunuyorsa, bunu kendisine söylemesini istemiş, Şirvân-şâh'tan bu sebebin bertaraf edilmesini talep edecekmiş. Hâkânî Şirvân'dan hiç incinmediğini söyler ve Şirvân'ı öger; ancak uzlet ve inzivaya çekilip, dünya süs ve nimetlerinden kurtulmak için, Şirvân'a dönmediğini, Mekke'ye gideceğini söyler ve bu arada Manûcihr'den sonra tahta çıkan genç hükümdarın —Aḥsitân olacak— silâhşorluğunu öger. Hâkânî bu sırada ikinci defa Mekke'ye gitmiş bulunuyormuş ve orada yerleşmek niyetinde imiş; fakat hastalanmış ve bu yüzden Bagdad'a dönmüş, oradan Tebriz'e gelmiş, üç senedenberi Şirvân'dan dışarıda imiş. Şimdi yine Kudüs yolu ile Mekke'ye dönmek istiyormuş; bu arada bir çok melik, sultan ve halifeden davetler almış, fakat uzlet istediğinden bu davetleri kabûl etmemiş.

XI. Yaprak 21 b—24 b. Gâzî Hudâygân dediği Sayf al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış bir mektup. O sırada Allân-küh'ta, ordugâhında bulunan bu emîrden çok iyilik görmüş, ona bağlılığını ifade etmektedir; bu arada emîrin hediye olarak gönderdiği bir Türk cariye dolayısıyla teşekkürlerini de bildirmekte ve cariyenin çok mübalâğalı ve şairane bir tasvirini vermektedir.

¹⁸ Bk. meselâ W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London, 1932, s. 101 v. d. (Giorgi III. için), 337 v. d. (Davud peygamber soyundan geldiklerini iddia eden Bagrat sülâlesi için).

XII. Yaprak 25 a—26 b. İsmi zikredilmemiş olan bir “şayh”¹⁹e hitâben yazılmış “vâizâne” bir mektup.

XIII. Yaprak 26 b—29 a. Oğlum (“farzand”) diye hitap ettiği Şihâb al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış ve küçük âile ihtilâflarından bahseden bir mektuptur. Bu arada Hâkânî gibi büyük bir şahsiyetin evlilik hayatının anlaşılması bakımından son derecede önemli olan bilgilere tesadüf edilmektedir. Kendisi 25 yıl köylü bir kadını, zevcesini, muhafaza edebilmek için çok sıkıntı çekmiş, bu yüzden kendisine küfretmişler, ok bile atmışlar; fakat bu kadına ızdırıp vermemek için, onun üzerine başka bir kadınla evlenmemiş. Bir münasebetle şöyle der: “Hastalık zamanlarında o rahmetliye ihtimam gösteren, onun hizmetini gören, leğenini tutan, el yıkayacak suyu veren bendim. Bu dünyadan göçünce; ona uyararak, Şirvân’dan dışarı çıktım. Tanrı’nın duyulmayan zatına. . . yemin ederim ki, ben hakirin vatanından uzak kalmasının o rahmetlinin ölümünden başka hiç bir sebebi yoktur. Dost ve düşmanın bu hususta başka düşünceleri varsa da, hâlin şekli doğru ve yalansız olarak söylediğimdir”.

XIV. Yaprak 29 a—32 b. Şams al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış bir mektup olup, talih döndüğü için Şirvân’dan ayrıldığını, hasta düştüğünü, bundan dolayı gelmesine sevindiğini anlatır.

XV. Yaprak 32 b—34 a. Sirâc al-Dîn adlı veya lakaplı bir şahsa, birine bir memuriyet vermesini reca etmek için, yazılmış bir mektup.

XVI. Yaprak 34a-35b. Şirvân-şâh Aḥsitan’ın kız kardeşi ‘İşmat al-Dîn’in mektubuna cevap olarak yazılmış bir mektup. Hâkânî, mektubuna bu hanımın hizmetinden uzak kalmasına esef etmekle başlar, Mekke’den Bagdad’a geldikten bir hafta sonra, Diyâr Bakr ve Diyâr Rabî’a’ya geldiğini, buradan Kudüs’e gitmek istediğini, fakat o civar valilerinin Frenklerin ancak yalnız seyahat eden sûfilere bıraktıklarını, başkalarını geçirmediklerini söylediklerini anlatır; halbuki kendisinin yanında “hizmetçiler, kendisine bağlı kimseler ve

¹⁹ Bk. yaprak 27 b: در وقت بیماریها آن مرحومه را تیاردار و خدمتکار و طشت نه و دست آب ده من بودم و چون از دنیا مفارقت کرد بموافقت او از شروان بیرون آمدم و بذات نامحسوس خدای . . . که من کهنتر را از موطن دور ماندن هیچ سبب نیست الا وفات آن مرحومه اگرچه درین باب دوست و دشمن را اندیشه مخالف افتد اما صورت حال درست و راست اینست که کفتم

bir kölecikten “(hadam u muttaşilân u gulâmakî) ibaret bazı kimseler bulunduğu için gidemediğini, o sırada bu hanımın Kudüs’e gitmekte olduğunu duyup, bu mektubu yazdığını ilâve eder (Öyle görünüyor ki, yaprak 35 ile 36 arasında en az bir varak düşmüştür; bundan dolayı bu mektup sonundan noksandır. Burada Hâkânî her hâlde bu hanımdan kendini ve adamlarını da beraberine almasını reca etmiş olmalıdır).

XVII. Yaprak 35 b—37 b. “Şirvân kumandanlarının tacı” dediği Zahir al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış bir mektup. Hâkânî burada Şirvân-şâh’tan bir ferman aldığını, fakat Mekke’ye gitmeğe azmetmiş olduğu için gelemediğini söyler, bu arada hükümdarın kız kardeşi ‘İşmat al-Dîn’in lutuflarından bahseder; mâzeretinin hükümdara bildirilmesini reca eder.

XVIII. Yaprak 37 b—39 a. “Hacıların yardımcısı” dediği Mubârîz al-Dîn adlı bir emîre yazılmış bir mektup. Hâkânî bir sene önceki hac seyahatinde ondan gördüğü lutufları anlatır, sonra gönderdiği mektuplardan bahseder; o sırada Şirvân-şâh Calâl al-Dîn’den mektup almış, fakat Şirvân’a dönememiş; mâzeretinin hükümdara bildirmesini ve mâzur tutulması için yardımını reca eder.

XIX. Yaprak 39 a—40 a. Şaraf al-Dîn adlı bir zata yazılmış, dostlarına selâm ihtiva eden bir mektup.

XX. Yaprak 40 a — 41 b. “Şadr al-şu‘arâ’”, “mafhar-i Şirvân” olarak tavsif ettiği Muhazzab al-Dîn adlı bir zata yazılmış mektup. Bu zattan bir mektup almış, fakat Bagdad, Diyâr Bakr ve Diyâr Rabî‘a’da iken ondan hiç bir haber alamamış; Azerbaycan tarafına gelince, kendisinin Şirvân-şâh Calâl al-Dîn’e intisabını duymuş ve çok sevinmiş. Mektubun sonunda Sadîd al-Dîn’e, Muhazzab al-Dîn’in annesine ve başkalarına selâmlar yollamaktadır.

XXI. Yaprak 41 b—47 a. “Hudâygân-i A‘zam” dediği Muzaffer al-Dîn’e —her hâlde Muzaffer al-Dîn Kızıl Arslan b. İldeñiz olmalıdır— hitâben yazılmış bir mektup. Burada inziva niyeti olmasaydı, Şirvân’dan sonra, onun yanına geleceğini, on seneden beri hükümdarları öğmek için hiç bir şiir söylemediğini anlatır; iki oğul ile bir kızı —kendisini medhetmek üzere yazdığı bir kasideyi, ki bunu kendi eli ile yazdığını ayrıca tashih eder— gönderdiğini söyler ve kabûl edilmesini reca eder.

XXII. Yaprak 47 a—54 b. Kuṭb al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış bir mektup. Kendisini Rey’den geri çevirmişler, Tebriz’e

gelmiş, bu şahsı o zaman tanımış; bundan sonra tanınmış âlim Yahyâ b. Muḥammad²⁰ —ölümü 549/1154 veya 550/1155—’den aldığı bir mektuptan kendisinin Nişabur ve Horasan’da itibarlı olduğunun anlaşıldığını, buna karşılık Irak’ta hakaret gördüğünü söyler.

Ḥākānî, galiba bu şahsın bir sorusu üzerine, bir aralık mektup nevinden *-uslûb-* de bahseder: (yaprak 51 b v. d.): Kendisine göre mektuplar üç türlü olurmuş: 1. *dabîrâna*, 2. *vâ‘izâna* ve 3. *muḥakkiḳâna*; bunlarda lâfız ve lâkaplara dikkat etmek lâzımmış; fakat kendi zamanında bunlar karma karışık olmuş, en âdi insanlar için en yüksek lâkaplar kullanılıyormuş —bununla beraber söylemek lâzımdır ki, Ḥākānî bu tenkitlere eserleri elimizde bulunmayan çağdaşlarından daha çok mustahaktır, çünkü en alâde tanıdıkları için böyle çok mübalâğalı lekaları kullanmaktan geri durmamaktadır; tanıdığı küçük emirler hakkında kullandığı tabirlere bakılacak olursa, bunlar devirlerinin en büyük hükümdarları olmak gerekir—. Kendi mektup üslûbu yaratıcılığın en son derecesinde imiş ve Kuṭb al-Dîn’e isterse kendi üslûbunu taklit etmesini tavsiye eder.

Yaprak 53 b—54 b’de bundan önceki mektup içine alınmış başka bir mektup vardır ki, bu da yine Kuṭb al-Dîn’e yazılmıştır. Sonunda gönderdiği mektubu “*taşrif*” Aḥlât-i Arman civarında aldığını, hemen geri dönüp, Tebriz tarafına geldiğini anlatır.

XXIII. Yaprak 54 b—55 a. Bagdad’da Razî al-Dîn adlı bir şahsa yazılmış bir mektup.

XXIV. Yaprak 55 a—56 a. “Şayḫ al-şuyūḫ” diye vasıflandırdığı Sadîd al-Dîn’e hitâben yazılmış bir mektup. Ondandır bir kaç mektup “*taşrif*” almış, cevap veremediğinden mahcup imiş ve kendisinden şikâyetleri varmış; bu mektup Ḥākānî Şirvân’dan çıkıp, Gence’ye gittiği zaman yazılmış olmalıdır.

XXV. Yaprak 56 a—56 b. Mu’ayyad al-Dîn adlı bir şahsa yazılmış bir mektup. Aralarında biri kadın olmak üzere, bir çok tanıdıklarına selâmlar gönderir.

XXVI. Yaprak 56 b—57 a. Şams al-Dîn adlı bir şahsa hitâben yazılmış bir mektup. Bu şahsa çocuğunun ölümü dolayısı ile mektup yazamadığını, tanıdıklarından çekindiğini, üzerine bir nevi vahşet geldiğini ve uzlete çekildiğini söyler; bunun başka bir sebebi de Gence’ye gitmesi imiş.

²⁰ bk. Al-Subkî, *Ṭabaḳât al-şâfi‘îyat al-kubrâ*, Kahire, 1324, IV, 197 v. d.; İbn Ḥallikân, *Vafayât al-a‘yân*, Kahire, 1299, I, 589.

XXVII. Yaprak 57 b—59 b. Şîrvân halkından şikâyet. Hâkânî bu mektubu her hâlde bir buhran anında yazmış olmalıdır, çünkü bu memleket halkına karşı çok ağır ithamlarda bulunmaktadır. Kendisi bu mektubu “zulmün pusu yeri, nifakın yuvası, memleketlerin en kötü ve en vahşisi” dediği Şîrvân’dan “şehirlerin en iyisi ve en hoşu” dediği Gence tarafına gönderdiğini söyler, sonra şöyle devam eder: “Sizin bulunduğunuz orada insanlık pazarının günü nasıldır? Vefa nasıldır? Bilgi metâi nasıl satılır? Benim bulunduğum burada çok kesaddir”²¹. Hâkânî yalnız onlara güveniyor, şîrvanlıları bilhassa ilhat ile itham ediyor; bunlardan o kadar bizar olmuş ki, “hayat evinin yıkılma zamanı gelmiş, bunu yalnız dostlarının tamir edeceğini umuyor; kalbi çok yaralı, beli kırılmış imiş, bunun merhemini Zayn al-Dîn Rukn al-İslâm dediği bir zattan beklemektedir.

Mektup maalesef sondan noksandır. Her ne kadar sonunda bir “tammat” kaydı varsa da, bu kelime bir başkası tarafından ve çok sonraları yazılmıştır.

Mektuplar hakkında verilen bu sade ve noksan hulâsa zannedersem, açıkça göstermektedir ki, İran edebiyatında benzeri bulunmayan bir mektuplar dergisi karşısında bulunmaktayız. Çünkü böyle mektup dergileri, meselâ Raşîd al-Dîn Vaṭvâṭ’ın *Abkâr al-afkâr*’ı, ‘*Arâ’is al-ḥavâṭir*’i veya ‘*Umdat al-bulağâ va ‘uddat al-fuṣṣahâ*’sı²² veyahut Muntacib al-Dîn’in ‘*Atabat al-kataba*’si ve daha başkaları gibi, daha ziyade bir hükümdar adına ve devlet işleri için yazılmış mektuplar veya mektup örnekleri, yahut da resmî yazı örnekleridir. Hâkânî’nin mektupları ise, bilâkis kendisi tarafından ve kendisine ait meseleler için yazılmış mektuplardır.

Hâkânî’nin bahsedilen dergide bulunan mektuplarının hiç birinde tarih yoktur. Ancak onun hayatı hakkında *Dîvân*’ından ve başka kaynaklardan çıkarılabilecek mütalar ile karşılaştırılacak olursa, bunların hepsi aşağı yukarı mahdut bir zaman çerçevesi içine yerleştirilebilir. Böylece Hâkânî’nin şimdiye kadar anlaşılmamış olan veya müphem bir şekilde anlaşılan hayatının safhaları biraz daha açık bir tarzda tasvir edilebilecektir.

²¹ Bk. yaprak 57 b: آنجا که شما ایذ روز بازار مردی چونست نرخ وفا چکونه است
متاع دانش چون میخرند اینجا که من باری صعب کسادست

²² Bk. Ahmed Ateş, *Raşîd al-Dîn Vaṭvâṭ’ın eserlerinin bâzı yazma nüshaları* (*Tarih Dergisi*, İstanbul, 1959, X, 1—20).

²³ Bk. nşr. M. M. Kazvîni ve ‘A. İkbâl, Tahran, 1329 ş.

